

ОСОБЛИВІСТЬ СПІВВІДНОШЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Вавженчук С.Я.,

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та трудового права
юридичного факультету
Київського національного університету
ім. Вадима Гетьмана*

Стаття присвячена вивченню однієї з особливих ознак Конституції України як основного нормативно-правового акту, що закріплює основні трудові права, – співвідношення із міжнародно-правовими договорами. З'ясовується порядок вирішення протиріч між Конституцією та міжнародно-правовим договором.

Ключові слова: Конституція України, джерело трудового права, міжнародно-правові договори.

Статья посвящена изучению одной из особых признаков Конституции Украины как основного нормативно-правового акта, который закрепляет основные трудовые права, – соотношение с международно-правовыми договорами. Выясняется порядок решения противоречий между Конституцией и международно-правовым договором.

Ключевые слова: Конституция Украины, источник трудового права, международно-правовые договоры.

Article is devoted studying of one of special signs of the Constitution of Ukraine as basic regulatory legal act which fixes the cores to right work, – a parity with international legal contracts. The order of the decision of contradictions between the Constitution and the international legal contract is found out.

Key words: the Constitution of Ukraine, a source of the labor right, international legal contracts.

Метою проведення даного дослідження є вивчення такої особливості Конституції України, як співвідношення із міжнародно-правовими договорами. Як джерело трудового права Конституцію України характеризує те, що в ній визначені основні права особи, у тому числі й соціально-економічні (зокрема трудові), які знаходяться в центрі уваги трудового права. Д.В. Журавльов також наголошує на тому, що серед законів, які повинні регулювати найважливіші трудові відносини, головне місце належить Конституції України [1, с.8]. В.І. Щербина вказує: «Формування змісту норм трудового права, які закріплюються у трудовому законодавстві України, починається саме з Конституції. Саме конституційні норми визначають майбутні властивості норм трудового права» [2, с.55]. Конституція України є джерелом трудового права, оскільки вона встановлює основні соціально-економічні та трудові права громадян, є законодавчою базою для розвитку трудового законодавства та встановлює основні напрями розвитку нашого суспільства. На її основі формується і визначається сутність та зміст норм трудового права України. В ній закріплюються основи для правового регулювання праці та система гарантій поважного ставлення до працівників [2, с.54]. Конституція України займає центральне місце в системі джерел права і джерел трудового права, зокрема, оскільки «Конституція як Основний Закон України є головним нормативно-правовим актом у системі актів законодавства України» [3, с. 3].

Отже, саме Конституція України закріплює та гарантує конституційні трудові права. Разом із тим Конституції як нормативно-правовому акту, котрий має

найвищу юридичну силу серед усіх інших, притаманні деякі особливості, що здійснюють вплив на порядок захисту та охорони проголошених у ній прав та свобод. Однією з таких особливостей є визначення чинності норм міжнародних договорів на території України. Це питання має важливе значення для розв'язання проблеми захисту та охорони трудових прав, оскільки саме міжнародні нормативно-правові акти дали поштовх розвитку правам людини і громадянина, саме ці акти встановлюють мінімальні соціальні стандарти в галузі прав працівників, саме вони визначають рівень «соціальності» та «демократичності» держави.

Питанню вивчення співвідношення Конституції України та міжнародно-правових актів були присвячені роботи Н.М. Сергієнко, В.А. Василенко, Г. Куц, окремо питанням міжнародно-правових актів у системі джерел трудового права приділили увагу І.Я. Кисельов, Н.Г. Бай, М.А. Аметистов, В.І. Кривий на інші. Не применшуючи ролі розробок вказаних вчених, відзначимо, що сьогодні вкрай актуальним залишається порушене питання, оскільки Україна в своєму розвитку обрала курс на вступ до Європейського Союзу та зайняття гідного місця серед інших держав світу на світовій арені. Питання забезпечення трудових прав працівників при цьому є одними з найважливіших, оскільки складають елемент загальної системи прав і свобод людини і громадянина, які визнані світовою спільнотою найвищою цінністю.

Стаття 9 Конституції України передбачає, що чинними на території України є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких на території України надана Верховною Радою України. Вони є частиною законодавства

Україні [4]. Слід також підкреслити, що укладення міжнародного договору можливе за умови, що вони не суперечать Конституції України. Місце міжнародних договорів у системі джерел національного права визначено у частині 2 статті 9 Основного Закону, якою встановлено, що «укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе після внесення відповідних змін до Конституції України». Таким чином, ця норма фактично виключає можливість укладення міжнародних договорів, які суперечать Основному Закону. Іншими словами, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції – забороняється, так само як і забороняється прийняття законів і нормативно-правових актів, які їй суперечать. Наведене положення свідчить про найвищу юридичну силу Конституції по відношенню до міжнародних договорів. Водночас це не означає, що міжнародні договори завжди відповідають нормам Конституції. Тобто поява міжнародного договору, який суперечить нормам Конституції, обумовлює, по-перше, необхідність надання висновку Конституційним Судом України про існуючі протиріччя між договором та Основним Законом, по-друге, зважаючи на верховенство Конституції над положеннями міжнародного договору, якщо чинний міжнародний договір за висновком Конституційного Суду України не відповідає Конституції, він втрачає обов'язковість для України. Звідси, укладення міжнародних договорів, які суперечать нормам Конституції, можливе лише після внесення до неї відповідних змін.

Питання визначення відповідності норм міжнародних договорів нормам Конституції знаходиться в сфері вивчення питання контролю щодо відповідності міжнародних норм Конституції, національних законів прийнятими конвенціям, співвідношення та узгодження національних законів та норм міжнародних договорів.

Н.М. Сергієнко у своєму дослідженні «Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід)» робить висновок, що головними функціями органів конституційної юрисдикції в системі внутрішньодержавної імплементації норм міжнародного права є: 1) контроль конституційності міжнародних договорів; 2) контроль конвенційності національних законів; 3) контроль відповідності національних законів міжнародним договорам [5]. Під контролем конституційності міжнародних договорів автор розуміє встановлення органом конституційної юрисдикції відповідності Конституції держави норм міжнародного договору. Суб'єктом встановлення конституційності міжнародних договорів в Україні є Конституційний Суд. При цьому мають право на звернення до Конституційного Суду щодо визначення конституційності міжнародно-правового акту можуть не всі особи, а лише ті суб'єкти, які наділені спеціальними повноваженнями. Такими суб'єктами в Україні є: Президент України та Кабінет Міністрів України. Вони мають право на конституційне подання, тобто письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхід-

ність офіційного тлумачення Конституції України законів України. Відмітимо, що в Конституції не плено відповідне право Уряду або Президента вати розгляд справи про конституційність міжнародного договору в органах конституційної юрисдикції.

Практика різних держав у сфері визначення конституційності міжнародних договорів обумовлює наявність двох видів контролю: 1) попереднього і 2) наступного. Різниця між першим та другим у часі здійснення контролю: попередній контроль конституційності міжнародного договору – це встановлення відповідності Конституції держави норм міжнародного договору до набрання ним чинності; наступний контроль, навпаки, є встановленням відповідності Конституції держави міжнародного договору, який вже набув чинності для держави. В Україні законодавчо закріплені попередній, і наступний контроль конституційності. Перевагою такого підходу є надання можливості постійного, незалежно від часу, здійснення перевірки предмету конституційності норм міжнародних договорів. Водночас недоліком наступного контролю є невирішене питання стосовно того, що саме має робити держава після встановлення невідповідності міжнародного договору нормам Конституції. Оскільки, з одного боку, Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р., встановлюється, що «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» (ст.26); «учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору» (ст.27); «поряд з контекстом враховуються: а) усяка наступна угода між учасниками щодо тлумачення договору або застосування його положень; б) наступна практика застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення; в) будь-які відповідні норми міжнародного права, які застосовуються у відносинах між учасниками» (ст.31) [6]. З іншого боку, усунення протиріч між положеннями міжнародного договору та Конституцією обумовлюють необхідність або внесення змін до Конституції, або втрату такими положеннями юридичної сили. Ст.8 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлює, що у разі дачі висновків про невідповідність міжнародного договору Конституції України Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує також питання щодо неконституційності цього договору чи його окремих частин [7].

При цьому підставами для прийняття Конституційним Судом України рішення щодо неконституційності правових актів повністю чи в їх окремих частинах є: 1) невідповідність Конституції України; 2) порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності; 3) перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті. Водночас ст.4 Закону України «Про міжнародні договори» встановлює процедуру надання пропозицій щодо укладення міжнародних договорів, а саме: «Пропозиції про укладення міжнародних договорів України подаються після проведення Міністерством юстиції України правової експертизи щодо відповідно-

сті проєкту міжнародного договору Конституції та законам України [8]. Таким чином, попередній конституційний контроль є обов'язковим елементом процедури надання згоди на обов'язковість певного міжнародного договору, що усуває вірогідність прийняття Україною на себе зобов'язань, які суперечать нормам Конституції. Складніше питання із тими міжнародними актами, що Україна прийняла на себе до прийняття Конституції. Разом із тим, враховуючи довготривалий процес розробки Конституції України 1996 року, переважна більшість норм, що врегульовують права людини і громадянина, були перенесені з міжнародно-правових актів у цій сфері до Конституції України.

Ст. 9 Конституції встановлює, що міжнародні договори є частиною національного законодавства. Для того, щоб норми міжнародно-правових актів, до яких приєднується Україна, стали частиною національного законодавства застосовуються певні процедури («ратифікація», «імплементация» тощо). Г. Куц відзначає: «Питання про вибір юридичної процедури, за допомогою якої міжнародно-правові угоди інкорпорується у національну систему права, є в принципі, питанням, яке має визначатися конституційним правом держави. При цьому держави є вільними у виборі процедури. Однак будь-яка обрана державою процедура може розглядатися світовим співтовариством як задовільна лише за умов, якщо норми ратифікованих угод застосовуються суддями та іншими посадовими особами у їх щоденній практиці, а також якщо фізичні особи без жодних перешкод можуть посилалися на положення угод під час розгляду справ у судах усіх інстанцій» [9, с.19]. Слід відмітити, що серед дослідників міжнародного права є поділ норм міжнародно-правових актів на самовиконувані та несамовиконувані. Прикладом В.А. Василенко виділяє несамовиконувані міжнародно-правові норми, приписи яких після набуття чинності та опублікування потребують накладення певних зобов'язань на ті або інші органи держави, а отже і прийняття спеціальних внутрішньодержавних правових актів і (або) вжиття адміністративно-розпорядчих заходів для свого

застосування [10, с.262]. Такі норми міжнародного права мають пройти процедуру «трансформації, перетворення» в норми національного права з метою їх безперешкодного та легітимного застосування у вирішенні внутрішньодержавних питань, тобто вони мають отримати можливість регулювати внутрішньодержавні відносини в певних сферах. У той час як самовиконувані норми зазвичай за своєю природою представляють собою норми міжнародного звичаєвого права. Відзначимо, що такий поділ норм міжнародного права є певним чином умовним, оскільки в будь-якому разі передбачається мінімальний набір процедур адаптації та узгодження норм міжнародного права із нормами національного права перед безпосереднім їх застосуванням.

Підсумовуючи все викладене, відзначимо наступне. Конституція виключає можливість укладення міжнародних договорів, які їй суперечать. Тобто укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції – забороняється, так само як і забороняється прийняття законів і нормативно-правових актів, які їй суперечать. Якщо чинний міжнародний договір за висновком Конституційного Суду України не відповідає Конституції, він втрачає обов'язковість для України. Звідси, укладення міжнародних договорів, які суперечать нормам Конституції, можливе лише після внесення до неї відповідних змін. В Україні законодавчо закріплено і попередній, і наступний контроль конституційності міжнародних договорів. Перевагою такого підходу є надання можливості постійного, незалежно від часу, здійснення перевірки на предмет конституційності норм міжнародних договорів. Попередній конституційний контроль є обов'язковим елементом процедури надання згоди на обов'язковість певного міжнародного договору, що усуває вірогідність прийняття Україною на себе зобов'язань, які суперечать нормам Конституції. Міжнародно-правові договори, що містять визначення основних трудових прав людини, та які ратифіковані Україною, є частиною національного законодавства та підлягають обов'язковому виконанню на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Журавльов Д. В. Система трудового законодавства України : Автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.05 / Д. В. Журавльов. – Харків, 2005. – 20 с.
2. Щербина В. І. Трудове право України : підручник / В. І. Щербина ; за ред. В. С. Венедіктова. – К. : Істина, 2008. – 384 с.
3. Шаповал В. Конституція України як нормативно-правовий акт (теоретичні проблеми класифікації) / В. Шаповал // Право України. – 1997. – № 10.
4. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.
5. Сергієнко Н. М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід): Дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Сергієнко Н. М. – Київ, 2004. – 228 с.
6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : від 23.05.1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – №17. – Ст. 343.
7. Закон України «Про Конституційний Суд України» : від 16.10.1996 року // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
8. Закон України «Про міжнародні договори України» : від 29.06.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
9. Куц Г. Застосування норм Європейської конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України: Захист прав людини і громадянина / Г. Куц // Право України. – 2002. – № 2. – С. 18-23.
10. Василенко В. А. Основы теории международных отношений / В. А. Василенко. – К. : Вища шк.; Главное изд-во, 1988. – 288 с.